

REFLEXIÓNS COMPARATIVAS SOBRE OS PROVERBIOS BRETÓNS E GALEGOS DO ÁMBITO MARIÑEIRO¹

Nicolas LE CAM

UBO Brest

DEA Littératures, Langues et Images dans les Civilisations Européennes

1. Introducción

1.1. Consideracións previas

Irmandar Bretaña con Galicia é algo natural: xeógrafos, etnólogos et sociólogos fixérono e saberían explica-los motivos, as raíces de tal achegamento. Máis aló das paisaxes que emparentan as enseadas ou as rías de Brest e de Pontevedra, existen os mesmos tipos de vida, os mesmos oficios, as mesmas condicións de existencia, as mesmas angustias e alegrías (Ouest-France, 1987).

Os organizadores de manifestacións culturais bretóns e galegos teñen un fondo coñecemento das expectativas dos investigadores e do público que acode a elas. Por iso puxeron moito interese en iniciar un movemento de achegamento das dúas rexións. Bretaña, en lugares predestinados como Brest, Douarnenez, Concarneau ou Lorient, participou nun amplo movemento de reivindicación das culturas chamadas “minoritarias”, e iso a través dun enalzamento do seu propio folclore en festivais de baile intercéltico nos que estaban representados os “irmáns de cultura” galeses, escoceses, irlandeses, galegos e asturianos.

Esas iniciativas tiveron unha influencia crecente canto ó irmanamento das distintas culturas representadas: permiten unha análise contrastiva dos costumes e dan lugar a intercambios lingüísticos, culturais, ou de calquera orde. Tamén é o momento idóneo para manifestar xuntos a pertenza e o apego por unha cultura e unha lingua diferente da “lingua normalizada” do Estado en cuestión.

Dende esta perspectiva, este artigo ten como obxectivo establecer un paralelismo entre as dúas linguas que, aínda que ben distintas, poden gabarse de compartir trazos culturais e sociolóxicos comúns. Falemos do bretón e do galego. A base desta achega será o estudo dos seus proverbios do mar, xa que ámbalas dúas rexións están claramente orientadas cara ó mar. De feito, o falante válese de todo o panel metafórico do que dispón para expresarse segundo o seu entorno directo: o mariñeiro, o mineiro ou o campesiño non teñen os mesmos puntos de referencia, e iso transparéntase na súa lingua.

¹ Traducción galega de Ana Buján Fra.

Así se fomentou a creación dun caudal de ditos e expresións fixas que revelan unha serie de trazos distintivos dunha ou doutra cultura. Dentro do curto panorama que a seguir ofrecemos dos campos paremiolóxicos galego e bretón, é preciso escolmar algunhas liñas directrices, algo coma uns eixes ideolóxicos comúns, que permitan albiscar en qué atopan a miúdo ámbalas dúas culturas puntos de converxencia.

1.2. Bretaña e Galicia: dúas rexións indisolubles do mar (Appriou, 1997)

Ces gens là (les marins Bretons) font tous les jours des choses plus hardies que Christophe Colomb (Michelet)

[Aquela xente (os mariñeiros bretóns) fan tódolos días cousas máis ousadas ca Cristóbal Colón].

Cos seus 1.100 quilómetros de costa, Bretaña é a provincia francesa máis ligada ó mar. A omnipresencia do mar deixou fondas pegadas nunha poboación costeira que vive dende hai séculos ó ritmo das mareas. O mar, que lles deu de comer, tamén lles permitiu marchar do país para comerciar con outros pobos e descubrir novas terras. A miúdo os bretóns legáronlle-lo seu apelido a eses territorios.

An heol dre ma ra tro ar béd

Penn eur Breizad 'neus kavet

(Cando o sol lle dá a volta á terra, atopan un bretón en calquera parte).

O mar tamén é fonte de numerosas desgracias: o *Ankou*¹ non se contenta con actuar no campo, os seus brazos son tan longos que a súa gadaña chega máis aló das costas.

Galicia, igual ca Bretaña, sempre dependeu do mar e permaneceu totalmente aberta a este medio de subsistencia e espacio de fuxida cara ó outro mundo, xa que como se sabe Galicia coñeceu tremendas épocas de fame. Por iso existe un espírito fundamente ligado ó mar, unha especie de cosmogonía entre o elemento mariño e a terra galega. Non é logo de estrañar o impresionante número de refráns mariñeiros que de cotío usan día a día os galegos costeiros, e mesmo outros que viven no interior. Esta riqueza foi recuperada polos paremiólogos casteláns do século XVI e XVII (Hernán Núñez³, Gonzalo Correas⁴, etc.).

¹ Personaxe mitolóxico da cultura bretona popular que representa a morte. Trátase dun esqueleto que viste manto negro e que emprega unha gadaña para leva-los que están por morrer.

³ *Os Refranes o Proverbios en Romance*, do "Comendador" Hernán Núñez, 1555.

⁴ *O Vocabulario de Refranes*, do "Mestre" Gonzalo Correas, 1627.

Cando o vento e a marusía acougan, xurdía ás veces do horizonte un perigo tan terrible coma un mar embravecido, e mentres os navegantes bretóns se aventuraban en territorios moi afastados coa esperanza de tesouros que lles habían dar gloria e riqueza, outros mariñeiros procedentes do Norte chegaban tamén ós portos da Bretaña. Como se sabe, nada podía detelos e só marchaban despois de baleirar de toda riqueza o territorio visitado. Enfrontados a perigos tan diversos coma terribles, os bretóns tiveron que adaptarse. Sufriron desteros masivos, tanto de xente costeira coma campesíña, e por iso xurdiron os exploradores, os piratas, os labradores de terras exóticas e moitos, moitos mortos.

Pero ámbalas dúas comunidades, con ou sen fortuna, nunca perderon o seu apego pola terra natal, o seu orgullo de ser bretón ou galego. Por iso gardaron a súa lingua, e foron os primeiros embaixadores dun patrimonio folclórico e cultural: contos, proverbios e ditos típicos destas culturas foron, deste xeito, levadas por tódalas partes do mundo.

2. Deus

2.1. Devoción

As crenzas e prácticas relixiosas aínda perduran en Galicia coma elementos determinantes da mentalidade do home galego, alí onde a tradición e o costumismo sobreviven, malia o avance das comunicacións, da radio, da televisión e do teléfono. Trátase de anacos do noso folclore, ligado ás crenzas relixiosas e á vida dos que viven nos medios rurais e que alcanza ós habitantes dos núcleos urbanos (Sa Bravo, 1991: 6-10).

Esta reflexión prevalece tamén para os bretóns: as transformacións experimentadas nas aldeas e os portos mediante unha modernización ás veces inharmónica, fixeron que a tecnoloxía entrase nos fogares e as tarefas da xente. Sen embargo, no medio deste progreso material, perduran as romarías e as tradicionais festas parroquiais que se organizan en cada lugar para celebrar unha festa que une o folclórico co relixioso.

Este particularismo ten tamén a súa influencia no ámbito dos refráns e pódese observa-lo mesmo fenómeno tanto no interior como na beira do mar, con díxamos tan representativos como:

Neb a ra vad e-lec'h droug

D'ar baradoz en em zoug.

(Quen devolve o ben polo mal, o paraíso gaña)

Nemet Doue ne oar pet kant troatad donder en deus ar mor e-kreiz e laouer vras.

(Só Deus sabe cantos cen pes de fondura hai no medio da gran cazola).

En galego, atopamos outros como: *Á lancha sen esperanza Deus depáralle bo porto*. Ou tamén: *Cando Deus vai diante, cheo anda o mar*.

Os santos protectores dos mariñeiros son numerosos, pero de entre todos cabe salientar este santo patrón común ás dúas linguas:

Gant Gouel-Yann

Ec'h ar mor en er rann.

(Pola San Xoán, o mar leva o seu caudal).

En galego, conta máis o resultado deste benfeitor có personaxe en si mesma:

Na san Xoán, a sardiña molla o pan.

Pero é evidente que no mundo marítimo a devoción do pescador non se dirixe directamente cara a Deus ou a Xesús, entidades apercibidas como masculinas, senón máis ben cara á Santa Nai, a Virxe dos mariñeiros:

Petra a servij nac'h ouz Doue ar pezh a oar ar Werc'hez!

(¡De que vale negarlle a Deus o que sabe a Virxe!)

Biz ar Werc'hez a dremen dre yod ar bugel.

(O dedo da Virxe pasa polas papas do neno).

2.2. Escepticismo

Observamos sen embargo que o campo paremiolóxico se inscribe como alternativa á devoción absoluta e ó rigor no culto relixioso. Non se lle pode negar ó mundo mariñeiro, comunidade composta por grandes traballadores, homes de vida tumultuosa que ás veces non desprezan un pouco de distracción ilícita cando volven á terra firme, esa extrema distinción, ese gusto polo refinamento ou pola moral máis respectable. O refrán, neste ámbito acostumado ós naufraxios e ós dramas non pode por suposto subliñar só a grandeza de Deus ou dos seus representantes terrestres:

Pop manac'h a gomz evid e sac'h.

(Cada monxe fala para a súa bolsa, ou sexa no seu beneficio).

O galego tampouco é un ser totalmente convencido, de aí que prefira arranxarse só, contando co que pode darlle cada parte:

Deus é bo e o demo non é malo. Ou Hai que ter amigos astra no inferno.

3. O humor

Como tódolos pobos que experimentan fondos sufrimentos, os bretóns e os galegos aliviaron dende sempre esta dor, estes sacrificios impostos pola natureza ou o réxime político vixente, gracias á risa e á autocrítica. Deste xeito, aínda que a primeira vista non se trate de comunidades que se inclinan especialmente polo humor, non é de estrañar que Galicia e Bretaña sempre contaran coa arma do humor para supera-las dificultades e os obstáculos que o contexto lles impuña.

Ademais, estas terras vellas sempre orientadas cara ó exterior (sexa no seu favor ou na súa contra), desenvolveron un senso crítico, mesmo satírico, dos seus opresores ó tempo que ós seus propios membros; e isto –dende unha perspectiva paremiolóxica– levou irremediabilmente a unha produción de refráns case sempre dotados dunha dimensión irónica, cómica ou dramático-burlesca. Deste xeito, aqueles que miraban o mundo dende abaixo, produciron innumerables xoias humorísticas.

Tamén é preciso sinala-lo rol importante do humor na vida cotiá que constitúe un alivio, un paliativo á dureza da condición mariñeira. Para unha tripulación illada a miúdo durante varios meses, as burlas son o único divertimento e medio para pasar agradablemente as horas do día. De aí naceron cantidades de refráns humorísticos no medio do océano:

Come sardiña e arrota pescada.

Na terra galo, e no mar galiño.

Gwella newer, kenta beuzet.

(Primeiro nadador, primeiro morto; é dicir que quen presume de algo en realidade non sabe nada)

3.1. O humor filosófico

Sen máis é preciso achegar explicacións sobre o termo “filosófico” empregado: entendemos por iso todo o que contén de moralizador e sentencioso, dentro dun marco universalista que permite que unha paremia adquira unha veracidade irrefutable en tódolos contextos e épocas. Estamos a falar de refráns tales como:

Brut vad a jom e toull an nor,

Brut fall a red beteg ar mor.

(A boa fama queda na casa, a mala vaise para o mar).

Mat eo bevañ pell

Bevañ mat a zo gwell.

(Vivir moito está ben, pero máis vale vivir ben).

Na c'hortoz den, gra da-unan da labouriou, bras pe vihan.

(Non agardes por ninguén, fai ti mesmo as túas tarefas sexan grandes ou pequenas).

Al labour hag ar bedenn, wan an hent mad a zalc 'h péb den.
(O traballo e a oración manteñen ó home no bo camiño).
Skei war an houarn keit ha ma vez tomm.
(Hai que bater o ferro mentres está quente).
Ar wirioneza a zo kazuz da gleved.
(A verdade desgusta).

Como subliña acertadamente Cecilia Böhl de Faber (1912: 373), unha boa parte dos proverbios propios dunha cultura posúen un valor de verdade universal, unha xeneralidade na que a expresión se pode atopar en calquera aldea, baixo unha forma case idéntica:

Es curioso observar a semejanza del espírito en los refranes de más distintos países; y cómo en la alta esfera moral, por diferentes que sean sus caracteres y su cultura, se nota en los hombres la mezcla de lo bueno y de lo malo que constituye su ser, del que decía el psicólogo suízo Lavater: “Parece que la naturaleza humana tiene dos partes, la una que ha recibido del cielo y la otra del infierno”.

Estes temas universais da Verdade, do Amor ou do Honor, representan tamén na lingua galega unha boa proporción do corpus paremiolóxico xeral, con unidades do tipo:

A Vergoña é gran bocado.
De neno, rei; de mozo capitán; de casado, ninguén; e de vello can.
Gota a gota o mar se esgota.
O peixe grande come ó pequeno.

3.2. O humor misóxino

Máis adiante veremos ata qué punto permanece este tema fundamente arraigado nas culturas que tentaremos describir a través dos seus proverbios máis identificadores; pero pode resultar de certo interese sinalar con qué sentido de burla ou da ironía se vale o bretón ou o galego para desprestixia-lo sexo feminino:

Peb kouillourenn a gav mad he heusteurenn.
(A cada puta lle gusta a súa cociña).
Gwelloch eo madelez evid braventez.
(Máis vale a bondade cá beleza).

O Galego, na súa máis fonda honra, non dubida en afirmar que *A muller, o vento e o mar son tres males*. Ou que:

*Da muller, do vento e do mar, non hai que fiar.
A muller e o muiño queren uso continuo.
A primeira muller é a escoba; a segunda é a señora.
Á burra e á muller a paus hainas que tanguer.
Vacas da Ulla e muller de Bendoiro, non as metas na casa que che é
un agoiro.*

3.3. O humor comellón

O humor pódese atopar en varios temas de conversa, e máis aló do clásico campo da misoxinia, en refráns que enxalzan o bo comer ou beber, como:

*Gwelloh eo kov da freuzañ evid boued da venel.
(Máis vale ve-lo bandullo estalar cá comida na mesa deixar).*

Cando en Galicia se adoita dicir que:

*Do polbo, da vieira e da sardiña nunca un se farta.
Ar pesk er c'hof pe en aod
A rank bezañ atav war flod.
(O peixe na barriga ou na beira, sempre ten que estar na auga; ou sexa
que hai que beber moito cando se come peixe).*

Esta absoluta necesidade de alimentarse con esaxeración, de acadar a “fartura”, pode atopalo seu motivo máis fondo nos longos períodos de fame que coñeceron ámbolos dous pobos. Con esta conciencia intrínseca a ámbalas dúas culturas da eventualidade da carestía de comida (mesmo chega a ser un temor nos habitantes das rexións rurais), os bretóns e os galegos posúen un caudal de refráns ligados a este tema do bo comer e do bo beber, pero máis orientados cara á cantidade cá calidade:

*Hasta San Martiño, pan e viño, despois fame e frío.
Caldo sen pan no inferno o dan.
Carto ganado, carto papado.
En chegando á san Xoán, tolle o viño e tolle o pan.
Descanso dos meus ósos, e folga do meu dente.*

3.4. O humor animal

Non é o noso propósito encetar un tratado filosófico sobre a animalidade do home na sociedade, senón que recorremos a este termo debido á profusión de refráns que forman parte de ámbalas nosas culturas fundamente marcadas pola agricultura. Deste xeito, atopamos unha morea de paremias que poñen en escena animais diversos, que moitas veces aparecen coma

símbolos ó servizo da mentalidade popular de cada cultura, e que chegan a cobrar unha especie de humanidade ó servizo da demostración que o dito trata de realizar.

Entre os animais, cabe salienta-los máis comúns, e os máis achegados ó home, coma o can:

Da beb sort oad e red ar hi war-lerh ar had.

(A tódalas idades o can corre detrás da lebre; dise dos vellos libertinos).

Diwar gi, ki; diwar gaz, kaz; diwar logodenn ne vez ket a raz.

(Da cadela nace o can; da gata, o gato; e da rata non nace o rato).

Dre forz heslinad ar hi e teu da vezañ droug.

(De fastidia-lo can, vólvese malo).

O cabalo:

N'eo ket ar marh pa vez red e varhegez aliez.

(O cabalo non engorda cando se monta a miúdo; aquí trátase indirectamente da muller).

Meur a varh mad a zo marvet o vond adarre.

(Máis dun cabalo morreu por volver ó traballo; aquí quérese dicir que o que non quere traballar sempre atopa motivos para descansar).

O raposo:

Daou louarn kamm a zo treh da unan eeun.

(Máis valen dous raposos coxos ca un san)

A vaca:

Petra zervij d'ar vouh bezañ mad ma skuill ar mare gand he zroad?

(¿Para que ter unha boa vaca se coa pata tira o leite?; ou sexa se un só erro estraga tódalas outras cualidades).

Gwelloh eo da eun den lipad e leue evid sevel eur goz vuoh euz an toufle

(Máis vale mima-lo becerro que saca-la vaca vella do pantano).

Na pa va ve triweh vuoh en eur vandenn, ar bouh eo ar habiten.

(Aínda que haxa dezaioito vacas nun prado, o capitán é o touro).

Ou, por último, o galo como metáfora do home en:

Onde hai galo non canta galiña.

4. A muller do mariñeiro

4.1. Misoxinia

A representación feminina que se destaca dos refráns do mar é a da muller mergullada de cheo no núcleo familiar e que só vive experiencias a través das súas relacións co resto dos membros deste grupo. Nun principio,

deixan claramente establecidas as pautas de comportamento da muller co seu marido e coa maternidade, que por suposto consiste en ficar no fogar e desempeña-lo seu rol de ama da casa.

Entre outros, salientamos:

O home na praza e a muller na casa.

A muller e a sardiña, na cociña.

Gwreg hag a labour en he zi

Ne glever tamall anezhi.

(Muller que traballa na súa casa non dá nunca que falar).

Evit ar mor bout tratour, traitouroc 'h ar merch'ed.

(Aínda que o mar sexa traidor, máis traidoras son aínda as mulleres).

Este último ten a súa parella galega:

Da muller e do mar non se pode fiar.

Por outra banda, o mundo mariñeiro non ten un bo concepto dos outros, os que fican en terra, os cales (segundo a súa concepción) non traballan tanto coma eles. Como é de supoñer, as mulleres forman parte desta clase, quedan na casa co soldo do mariñeiro e poden dispor do diñeiro que o marido non bebeu na taberna:

A muller do mariñeiro, cando hai peixe ten diñeiro.

Das mulleres e do vento, sempre a barlovento.

Así, para mante-la “orde”, o mariñeiro ten que se impor á muller:

An tok a-raok ar c'hoef.

(A cofía detrás do sombreiro, é dicir, o home por diante da muller).

A muller e a sardiña, canto máis cocida, máis sabrosiña.

Ao marido temelo, querelo e obedecelo.

Se ten manía Rosiña, quítalla axiña; e se non abonda coa mau, quítalla co pau.

4.2. Respecto

Convén sen embargo matizar este aspecto, porque ó fin e ó cabo o rol da muller é, malia o menosprezo do home, máis ca familiar: desempeña paralelamente os roles de administradora da casa, de educadora dos fillos, de vínculo entre o resto da sociedade e o mariñeiro, é dicir, entre a terra e o mar. Por iso o home galego sabe este principio fundamental:

Ama á túa muller se ques na casa paz ter.

Ademais, sexa traballando na terra, sexa pescando á beira do mar, a muller representa tamén un ingreso económico no fogar, cando non o principal, nos anos de escaseza do peixe. Por iso atopamos dixeramos bretóns que devolven a súa parte ó sexo feminino:

Da wreg vat gwellañ gouiziegezh

Eo gouarn mat he ziegezh.

(Para a boa muller, a mellor ciencia é administrar ben o fogar).

'N hini 'vez e gras ar merc'hed

N'en deus na naon na sec'hed.

(O que vive entre as obras das mulleres non ten nin fame nin sede).

Deste xeito, se se quere ser feliz, convén seguir algúns consellos de bo trato da parella:

O que a túa muller non poida saber, non o debes facer.

O que quer a muller, eso se ha facer.

A dona ten que ser rogada e non obrigada nin forzada.

5. A Morte

Esta corporación moi exposta a perigos mortais desenvolveu un caudal de expresións fixas directamente vinculadas con estes feitos trágicos e sen embargo tan cotiáns para os mariñeiros.

Non se pode apreciar unha diferenza na conciencia da morte entre este mundo e o resto da sociedade, pero resulta salientable observar con qué resignación os mariñeiros aceptan a fatalidade da súa condición:

Nadar, nadar, e na orilla afogar.

Ar paotr-mañ a zo-dour-mor en-dro d'e galon.

(Este rapaz ten auga salgada arredor do corazón, ou sexa que naceu mariñeiro).

Por outra banda estes homes aceptaron o tratado firmado co mar, relacionándose cos seus achegados terrestres nesta fe absoluta no traballo:

Botar pelos ó mar e nel acabar.

Obrar e calar, pola terra e polo mar.

Na c'hortoz den, gra da-unan

Da labouriou bras pe vihan.

(Non agardes por ninguén, fai ti mesmo os traballos sexan grandes ou pequenos).

Resulta preciso falar de fe, porque xunto coa relixión o traballo é todo o que leva un mariñeiro a bo porto:

Red vez neuñ pe veuziñ.

(Hai que nadar ou afogar).

Al labour hag ar beden

Wan an hent mad a zalc'h péb den.

(O traballo e a oración manteñen o home no bo camiño).

E en galego: *Quen anda polo mar aprende a rezar.*

Neste mundo cheo de incertezas, non é nada superfluo contar coa bendición do Ser Supremo. E sen embargo, nada parece poder dete-la furia do elemento mariño:

O mar dá o mar leva.

Acedo é o mar polas moitas despedidas.

Ar mor a lavar d'ar martolod :

poagn ganin, me az pevo ;

diwall razon, me az peuzo!

(O mar díxolle ó mariñeiro: traballa duro e dareiche de comer; ¡pero ten coidado ou heite matar!)

É unha forza inhóspita, indomable, que pode con todo, aínda que iso precise tempo:

Vel ar mor war ar garreg.

(Coma o mar sobre as rochas, é dicir tenaz e incesantemente).

Ar mor a zo traitour.

(O mar é traidor).

O mar ó máis amigo logo pon en perigo.

As viaxes de mar non son de contar.

Os exemplos son múltiples, nunha sociedade que convive tan a miúdo coa morte non podían faltar paremias para reflectir este feito probado. Os riscos son efectivamente inevitables, pero para tratar de limitalos, os homes dedicáronse ó longo das súas vidas en anticipárense á meteoroloxía, domesticándoa a partir dunha fina observación das manifestacións naturais.

6. Os ditos meteorolóxicos

Durante séculos e por todo o mundo, a xente atopou nos refráns a forma adecuada para resumi-las súas observacións e experiencias meteorolóxicas.

Unha fórmula breve, soante, que rima ou non, que cada un pode lembrar facilmente. Hainos vinculados ó arco da vella:

*Kanevedenn dioc'h an noz
Glav pe avel antronoz.
(Arco da vella pola tarde, chuvia e vento á mañá seguinte).
Arco á cea, boa noite espera.*

Á lúa:

*Louar gwelet, mor manet.
(Lúa visible, mar quedo).
A lúa a saír con cerco, mariñeiro desperto.*

Ó vento:

*Avel viz, avel piz.
(Vento do Norte, vento malo).
Avel ar c'hreisteiz, a zegas glav e-leizh.
(Vento do Sur, sen tardar chuvia forte).
Calma a barlovento e vento a sotavento: calma para un momento.*

Ou á chuvia:

*Glav dar sul : glav dar sun.
(Chuvia do domingo: chuvia para toda a semana).
Glav war an trêz, glao e-pad an deiz.
(Chuvia cando a mar baixa, chuvia para todo o día).
Chuvia de morriña, nin peixes nin fariña.*

Por último pode ser un elemento da paisaxe:

*Bezin glaz ha teil du, a lak kouer war e du ;
Bezin du ha teil loued, a gas kouer da glask e voued.
(Con argazo verde e esterco negro medra o labrego; con argazo negro e esterco verde o labrego pasa fame).*

Ou unha manifestación animal:

*Se ves mascatos voar, busca a sardiña no mar.
A sardiña en marzo, argazo.*

7. O exilio

Os galegos e os bretóns, por razóns xeográficas e históricas, coñeceron o mesmo sino de desterro en épocas de fame ou de seca ou máis xeralmente porque a terra non podía dar de comer a tódolos fillos. E así tiveron que emigrar a terras menos inhóspitas, ou iso crían: deste xeito milleiros e milleiros

de campesiños embarcaron durante os séculos XIX e XX cara a América, cando antes tiñan que buscar outra vida no mar.

De tódolos xeitos, foi o mar o que permitiu o exilio, o que deu lugar a unha creación lingüística: a literatura oral do exilio.

Cando o galego reunía tódalas súas pertenzas para comprar o billete cara a nova vida, quería deste xeito ir “facer unha Habana”, o bretón tamén se decataba de que no seu país non podía sobrevivir:

Leve peizanted a ya da netra (O subsidio do campesiño acaba en nada)

E así convencíase de que tiña que marchar polo seu propio ben:

An hini n'eus ket c'hoant kaout naon

Na chom ket re bell war e skaon.

(O que non quere pasar fame non fica moito tempo na súa cadeira de brazos).

E tentaba darse ánimo tirando o positivo da viaxe:

An hini ar red kalz a vro

A zesk traoué nevez ato.

(O que percorre moitos países aprende moitas cousas).

Ou tamén:

A bep liv marc'h mat.

A bep bro tud vat.

(De calquera cor bo cabalo, en calquera país boa xente).

A emigración era a única posibilidade de fuxir da miseria, unha redención económica que desafortunadamente non se producía sempre, nin moito menos. Por iso volvían os que fracasaran, como subliña Rosalía de Castro naquel poema *¡Para a Habana!*. Ningún emigrante, despois do dramático sacrificio de marchar e de penar en terra estraña, quere volver sen aparentar éxito.

José L. Lorca Martínez cita esas palabras dun emigrante internado nun sanatorio da Habana:

Las penas de los que emigramos han de quedar entre nosotros. Nunca mandes a España malas noticias. Aquí triunfamos todos. Hasta los que estamos muertos (Lorca Martínez, 1990: 73-94).

Deste xeito algúns volvían finxindo ganancias ilusorias, que o proverbio *Ter moita terra na Habana* subliña ironicamente, como *Ter un tío na Habana*, que ten o mesmo valor pexorativo para alguén que presume de riquezas que non ten ou que ten delirios de grandeza.

O bretón, pola súa banda, era máis humilde, e a meirande parte dos que marcharan non volvían xamais. Uns fixeron fortuna, pero outros seguían a sentir morriña pola súa querida terra:

Al louenan a gar ato

E doenn ha kornig e vro.

(O pardal segue querendo o seu fogar e o curruncho do seu país).

E por outra banda porque, como se pode supor, a separación do fogar familiar é desgarradora e moitos proverbios traducen a “morriña” do bretón emigrado:

O sent ma bro, ma diwallet,

Sent ar vro-mañ n'an'vezan ket!

(Santos do meu país, protexédeme; porque os santos deste país non os coñezo).

8. Conclusión

Como xa vimos, Bretaña e Galicia comparten semellanzas canto ós seus proverbios mariñeiros, pero iso non é máis ca unha mostra concreta do evidente: dúas rexións que sementan un orgullo pola súa singularidade, paisaxes e xente de forte personalidade. O campo paremiolóxico, que permite afondar na cultura, no folclore e nos modais dunha sociedade, contén un verdadeiro tesouro lingüístico dunha comunidade, por iso é absolutamente vital conservalo.

Esta oralidade varias veces posta en perigo por razóns políticas ou sociais (o prezo da mundialización cultural), está hoxe aquí para comunicárno-la mensaxe de que a supervivencia dos dixeramos é a manifestación dunha lexitimidade: a de reivindicar, conservar e enalza-la nosa propia cultura.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- APPRIOU, D. 1997. *Figures de Proue : Marins de Bretagne*. Guingamp: Ed. de la Plomée.
- BÖLH de FABER, C. 1912. *El refranero de la gente del pueblo recogido en los pueblos de Andalucía*. Madrid: Colección Editores Castellanos.
- CASTELAO, A. 1974. *Sempre en Galiza*. Bos Aires: Ediciós Galiza.
- CASTRO, R. de 1880. “Viúvas de vivos”. *En Follas Novas*. Vigo: Galaxia.
- COMBET, L. 1991. *Recherches sur le refranero castillan*. Lyon: Biblioteca da Facultade de Letras.
- CONDE TARRIO, G. 1998. “La verdad en el refranero: los refranes meteorológicos gallegos”, *Paremia*, nº 7.
- ERNAULT, E. 1998. *Dictionnaire des dictons et proverbes Bretons*. Ed. Skol.
- ESMORÍS RECAMÁN, F. 1959. “Refraneiro Fisterrán”, *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XIV. Santiago de Compostela, CSIC, Instituto Padre Sarmiento, pp. 107-129.
- FERRO RUIBAL, X. 1987. *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- GROS, J. 1984. “2. Dictionnaire Breton-Français des expressions figurées” e “3. Le Style Populaire”, *Le Trésor du Breton Parlé (Éléments de stylistique trégorroise)*, vols. II e III. Quintin: Ed. Emgleo Breizh – Brud Nevez.
- GUICHARD CLAUDIC, Y. 1997. *Identités de femmes de marins : le poids du statut de l'épouse*. Tese de doutoramento de Socioloxía, UBO Brest: Facultade Victor Segalen.
- LE CAM, N. 2001. *Fraseoloxía y paremioloxía gallega*. Tese de licenciatura LCE Espagnol, UBO Brest: Facultade Victor Segalen.
- LORCA MARTINEZ, J. L. 1990. “Emigración y literatura hispánicas”, *Galicia y América: el papel de la emigración*. X Xornadas de Historia de Galicia. Edición de Jesús de Juana e Xavier Castro. Deputación de Ourense.
- MICHELET, J. 1874. *Sur les Chemins de L'Europe*. París: Marpon et Flammarion.
- MOREIRAS SANTISO, X. 1977. *Os mil e un refráns da muller*. Lugo: Ed. Alvarellos, 2ª edición.
- OUEST-FRANCE 1987. *Carrefour des Régions d'Europe: ex-voto marins en Bretagne et Galice*. Brest: Département édition livres.
- QUEFFELEC, H. 1993. *Marins de Bretagne*. París: Ed. Seuil.
- SA BRAVO, H. de 1991. *Creencias del costumbrismo religioso en Galicia*. Servicio de Publicacións da Excma. Deputación de Pontevedra.

